

Oruc Məmmədov

(Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin (UNEC) nəzdində
Azərbaycan Maliyyə-İqtisad Kolleci)

DÖVLƏT QULLUQÇULARININ KONSTITUSİON-HÜQUQİ MƏSULİYYƏTİNİN TƏRKİB ELEMENTLƏRİ: ELMİ-NƏZƏRİ VƏ KONSEPTUAL YANAŞMA

Açar sözləri: dövlət qulluğu, dövlət qulluqçusu, konstitusion-hüquqi məsuliyyət

Problemin aktualığı. Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanda hüquqi dövlət quruculuğu prosesi konstitusion prinsiplər üzərində qurulubdur. Bu proseslər müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənabları tərəfindən uğurla davam və inkişaf etdirilərək həyata keçirilir. Prezident İlham Əliyev cənabları tərəfindən uğurla həyata keçirilən müasir konstitusiyaya islahatları xüsusən iki aspekt üzrə daha çox təzahür edir. Konstitusiyaya islahatları bir tərəfdən xalq hakimiyyətinin möhkəm təməllər üzərində qurulmasına və gücləndirilməsinə xidmət edir, digər tərəfdən isə, dövlət hakimiyyətinin və dövlət idarəetməsinin həyata keçirilməsində bilavasitə iştirak edən hər bir dövlət vəzifəli şəxsin - dövlət qulluqçusunun, o cümlədən hər bir dövlət orqanının konstitusion-hüquqi məsuliyyətinin artırılmasını şərtləndirir. Fikrimizcə, bu amillər dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyətinin təşəkkülünün araşdırılmasını, onun anlayışının ifadə edilməsini və tərkib hissələrinin müəyyən olunmasını özündə ehtiva edir. Bu nöqteyi-nəzərdən demək olar ki, müasir dövrdə dövlət qulluğu hüquq münasibətləri sistemində məsuliyyət məsələsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd edilənlər belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, cəmiyyətin inkişafının müasir mərhələsində dövlət vəzifəli şəxslərin - dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyətinin tərkib elementlərinə dair məsələ elmi-nəzəri və konseptual baxımdan, o cümlədən təcrübə cəhətdən aktuallığı ilə seçilir.

Tədqiqatın məqsədi dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyətinin tərkib elementlərinə dair elmi-nəzəri və normativ müdaxələrin təhlilindən ibarətdir. Göstərilən məqsə-

də nail olmaq üçün tədqiqat zamanı qarşıya aşağıdakı vəzifələr qoyulmuşdur: dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyətinin təşəkkülünə dair elmi-nəzəri müddəaları ümumiləşdirmək; dövlət qulluqçularının məsuliyyətinin konstitusiyaya əsaslarını müəyyən etmək, dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyətinin tərkib elementlərini fərqləndirmək və müasir elmi-nəzəri konsepsiyanın formalaşmasına dair mülahizələr ifadə etmək.

Əsas materialın şərh. Müasir demokratik cəmiyyətin, hüquqi dövlətin, sosial tərəqqinin əsas prinsiplərinin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təşəkkül tapması yeni ictimai münasibətlərin yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu tip ictimai münasibətlər sistemində dövlət qulluğu hüquq münasibətləri xüsusi ilə fərqlənir. İnkişaf tarixi nöqteyi-nəzərdən qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda dövlət qulluğu münasibətlərinin hüquqi bazası müasir dövrdə daha çox təşəkkül tapmış, formalaşmış və inkişaf etmişdir.

Konstitusion normalar hüququn digər sahələri üçün prioritet təşkil etdiyi kimi dövlət qulluğu hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsi üçün də üstünlük təşkil edir. Dövlət qulluğu hüquq münasibətlərinin əsas və həlledici subyektlərindən biri dövlətdir. Bunu nəzərə alaraq qeyd etmək olar ki, dövlət hakimiyyəti sistemində dövlət qulluğunun hüquqi əsaslarının müəyyən edilməsində konstitusion normalar əsas və həlledici statusa malikdir. Bu əlamət dövlət qulluğunun ümumi-hüquqi xarakterli ictimai münasibətlər sistemində daxil olduğunu göstərir. Lakin, nəzərə almaq lazımdır ki, dövlət qulluğu peşəkar əmək fəaliyyətinin xüsusi növü olaraq fərdi-hüquqi ictimai münasibətlər sisteminin ayrılmaz tərkib elementlərinə malikdir. Konsti-

tusiya hüquq normalarında dövlət hakimiyyəti sistemində dövlət qulluğunu xarakterizə edən ümumi və xüsusi normalar mövcuddur. Konstitusiyada dövlət hakimiyyəti sistemində dövlət qulluğu hüquq münasibətlərinə dair normalar kompleks təsbit edilmişdir. Həmin normalar sisteminə: xalq hakimiyyəti, dövlətin əsasları, dövlət hakimiyyətinin təşkili və həyata keçirilməsi, cəmiyyətin və dövlətin siyasi həyatında vətəndaşların iştirak hüququ, dövlətin idarə olunmasında vətəndaşların iştirak etmək hüququ, seçki hüququ, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına dövlət təminatı kimi digər normativ müddəalar daxildir. Bu tip normativ müddəalar dövlət hakimiyyəti orqanlarının və dövlət vəzifəli şəxslərin konstitusion-hüquqi məsuliyyətini şərtləndirir. F.T.Nağıyev yazır ki, müasir demokratik dövlətdə suverenliyin daşıyıcısı və hakimiyyətin yeganə mənbəyi xalq olduğu üçün konstitusiyalar da xalq tərəfindən, yaxud xalqın adından qəbul edilir. Xalq təsisədi hakimiyyətə malik yeganə subyektdir olduğu üçün onun qəbul etdiyi konstitusiya da analoji xarakterlidir. Konstitusiya dövlət və ictimai quruluşun əsaslarını, dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilmə mexanizmini təsis edir [8, s.19]. C.A.Süleymanovun fikrincə, konstitusiya hüquq normaları vasitəsi ilə dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarə orqanlarının sistemi və növləri, qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının hüquqi statusu, onların formalaşdırılması qaydası, səlahiyyətləri, fəaliyyət formaları, qarşılıqlı münasibətləri təsbit edilir [10, s.9]. Konstitusiya normalarının hüquqi statusuna dair normativ və elmi müddəalar belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, xalqın qəbul etdiyi konstitusiyasının normalarına riayət etmək, onların icrasını səmərəli yerinə yetirmək dövlət orqanlarının, dövlət vəzifəli şəxslərin - dövlət qulluqçularının əsas vəzifə borcu olduğuna görə, həmin öhdəliklər ilk növbədə onların konstitusion-hüquqi məsuliyyətini şərtləndirir və onun tərkib elementlərini şərtləndirir.

Dövlət qulluqçularının konstitusion məsuliyyəti özümdə siyasi, hüquqi və mənəvi aspektləri birləşdirir. Konstitusion-hüquqi məsuliyyət institutu müasir dövrdə daha çox formalaşır və inkişaf edir. Konstitusion-hüquqi məsuliyyət institutunun təşəkkülünün müvəqqəti çətinliklərə baxmayaraq, onun mövcudluğunu təcrübə ca-

hətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edir, o cümlədən perspektivli və ictimai əhəmiyyətli məsələ kimi geniş xarakterizə olunur. Konstitusion-hüquqi məsuliyyətin ictimai əhəmiyyətinə, təcrübədə tətbiqi mexanizminə, hüquqi məsuliyyətin xüsusi növü kimi xarakterik xüsusiyyətinə aid bir sıra dəyərli elmi əsərlər həsr edilmişdir [12; 18, s.405-410; 21, s.86-91; 22; 33, s.35-43]. Nəzəriyyədə hüquqi məsuliyyətin növlərinin geniz yayılmış məlum hüquq sahəsində - intizam, inzibati, maddi, mülki-hüquqi, cinayət, konstitusion-hüquqi növləri sadalanır [32, s.466-468]. Bu siyahıda konstitusion-hüquqi məsuliyyətin yer tutması təqdirdə layiqdir. Elmi müzakirələr zamanı qeyd edilir ki, hüquqi məsuliyyət - bu dövlətin hüquq və qanunlar əsasında, qanunların realizəsi prosesindəki məsuliyyətdir. Hüquqi məsuliyyət bir qayda olaraq hər şeydən əvvəl konstitusiya normalarında adekvat ifadəsini tapır, onlar öz növbəsində, cari qanunvericilikdə konkretləşir və inkişaf edir [29, s.21]. Prof. Z.A.Əsgərov yazır: hüquqi məsuliyyət anlayışı qaim inkişafdadır və hər bir hüquq sahəsi öz münasibətlərinin xüsusiyyətlərindən irəli gələn hüquq məsuliyyəti mexanizmi işləyib hazırlayıb. Məsuliyyət mütləq baş verməli hüquq pozuntusunun xarakterinə uyğun gəlməli, qorunan münasibətlərin xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Əks təqdirdə məsuliyyət nöinki səmərəli olmaz, həm də arzuolunmaz nəticələr verə bilər. Əsasən, hüquq ədəbiyyatında sahə aidiyyətinə görə məsuliyyətin cinayət, mülki, inzibati məsuliyyət kimi növləri fərqləndirilir. Son illərdə konstitusiya məsuliyyət anlayışı işlənməkdədir [4, s.284]. Müəllif daha sonra yazır ki, konstitusiya hüquqi məsuliyyəti bir çox hallarda siyasi proseslərlə üzvi surətdə bağlıdır və hələlik bu məsuliyyətlə bağlı hüquqşünaslıqda sabit və ümumi qəbul olunmuş nəzəriyyə formalaşmayıb [4, s.285]. İ.M.Cəfərovun fikrincə, məsuliyyət çoxcəhətli anlayış olmaqla, hər bir şəxsin cəmiyyət qarşısında mənəvi borcu və hüquq normalarına əməl olunması ilə fərqlənən əxlaqi və hüquqi kateqoriyadır. Məsuliyyət geniş mənada - cəmiyyət tərəfindən mühakimə olunan əməllər törətmiş şəxsin üzərinə etdiyi əməllərin mənfəi nəticələrinə moruz qalmaq öhdəliyinin qoyulmasıdır [2, s.339]. Qeyd olunan müddəalar konstitusiyamızın yüksək hüquqi statusunu, sosial, siyasi və mənəvi əhəmiyyətini göstərir.

Bu amillər dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyətinin yaranmasını, daha doğrusu xüsusi işçi kateqoriyasına münasibətdə hüquqi məsuliyyətin məxsusi növünü şərtləndirir, onun xarakterik xüsusiyyətini özümdə ehtiva edir. Y.L.Şuljenkonun fikrincə, konstitusion məsuliyyət Konstitusiyamızın mühafizəsinin ünsürlərindən biri olduğuna görə, bu institutun inkişafı aspektində onun tətbiqi birinci dərəcəli əhəmiyyətə malikdir [34, s.5]. Müəlliflər hesab edirlər ki, konstitusion-hüquqi məsuliyyətin xarakterik xüsusiyyətinə onun tətbiqi üçün vahid prosesual formanın olmaması və konstitusion-hüquqi məsuliyyətin sanksiyalar şəklində fərqlərin şəxsi, fiziki azadlığın təsir etməməsi, şəxslərin əmlakının vəziyyətinə birbaşa təsir göstərməməsi, qulluq üzrə asılılıqdan birbaşa kənar həyata keçirilməsi aiddir [11, s.16].

Y.M.Buravlyev haqlı olaraq dövlət qulluğu sistemində hüquqi məsuliyyətin növləri sırasına konstitusion-hüquqi məsuliyyəti də daxil etmişdir. Müəllifin fikrincə, konstitusion-hüquqi məsuliyyət tədbirlərinə, ilk növbədə, dövlət tərəfindən dövlət orqanlarının, vəzifəli şəxslərin və s. fəaliyyətlərinin mənfəi qiymətləndirilməsi olduğunu, habelə zəruri tədbirlərin, hüquqi normaların sanksiyalarının tətbiq edilməsini vurğulamaq lazımdır. Eyni zamanda, inzibati məsuliyyəti, tamamilə fərqli hüquqi xarakter daşıyan və cəzalandırıcı deyil, siyasi və ya ictimai cəzalandırma məqsədləri olan, konstitusion-hüquqi məsuliyyətlə əvəz etmək olmaz [16, s.101-110].

Hüquq nəzəriyyəsinə göstərilir ki, konstitusiya məsuliyyəti konstitusiya normalarının pozulması nəticəsində yaranır və subyektdən üçün xüsusi mənfəi nəticələrlə ifadə olunur. Bu cür məsuliyyətin fərqli bir xüsusiyyəti onun siyasi xarakteridir, buna görə də, hüquqpozanın siyasi məzəmməti (etimadsızlıq ifadə etmək, siyasi uğursuzluq və s.), sonra isə şəxsi və (və ya) əmlak məhdudiyətləri ön plana çıxır. (Müəllif Rusiya təcrübəsinə əsaslanaraq nümunə olaraq - Dövlət Dumasının vaxtından əvvəl buraxmaq, Rusiya Federasiyasının prezidentinin istefası, yüksək vəzifəli şəxslərin vəzifədən azad edilməsini, müəyyən dərəcələrdən məhrum edilməsini qeyd edir). Bir qayda olaraq, konstitusiya məsuliyyəti müəyyən normanın yox, konstitusiya-hüquqi göstəricilərin ümumi tələblərini pozmaq üçün yaranır [32, s.467]. Konstitusiya mə-

suliyyəti - fiziki və ya hüquqi şəxs tərəfindən mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq onun üzərinə qoyulmuş funksiyaların, vəzifələrin, hüquqların, səlahiyyətlərin pozulması nəticəsində yaranan məsuliyyətdir. Bu məsuliyyət növündə birinci yerə bərpə funksiyası çıxır. Konstitusiya qanununda bu funksiyaya qanun pozuntularının aradan qaldırılmasında və dövlət aparatının normal işləməsinə, deputatların, vəzifəli şəxslərin fəaliyyətini təmin etmək üçün tədbirlər görülməsində ifadə olunur [31, s.237]. Belarusslu alim A.M.Boqulyevkonun fikrincə, konstitusion-hüquqi məsuliyyət Konstitusiyaya və konstitusiya hüququnun digər mənbələrinə uyğun olaraq, konstitusiya hüquq pozuntusu nəticəsində təsirkar subyektlər üçün mənfəi nəticələr müəyyən edir [15, c.23]. D.B.Katkov və E.V.Korçiqonun fikrincə, konstitusion-hüquqi məsuliyyət - konstitusiya hüquq normalarının pozulmasına görə təsirkar şəxsə (orqana, dövlətə) hüquqi normanın sanksiyası ilə nəzərdə tutulmuş və şəxsi, təşkilati və ya əmlak xarakterli mənfəi nəticələrlə ifadə olunmuş dövlət məcburə tədbirlərinin tətbiq edilməsidir [19, s.16]. Müəlliflər haqlı olaraq yazırlar ki, vəzifəli şəxslərin konstitusion-hüquqi məsuliyyəti (onun konsepsiyası, hüquqpozmanın tərkibi, təsnifat əlamətləri və s.) vəzifəli şəxs tərəfindən törədilən hüquqpozuntusunun hüquqi faktlar əsasında yaranmış qoruyucu hüquqi münasibətlər kimi təsvir edilmişdir. Təsvir vəzifəli şəxslərin konstitusion-hüquqi məsuliyyətə cəlb etmək üçün hər zaman lazım olan bir şərt deyil. Belə məsuliyyət həm vəzifəli şəxslər, həm də kollegial orqanın vəzifəli şəxsləri və bütövlükdə dövlət üçün əlverişsiz nəticələrin yaranması ilə müəyyən edilə bilər [11, s.17]. Ümumi dövlət və hüquq nəzəriyyəsinə Rusiyanın təmsalında konstitusiya məsuliyyətinin əsas növlərinin təsnifatı aşağıdakı kimi verilmişdir:

- 1) Rusiya Federasiyasının konstitusiya sisteminin əsaslarının pozulması;
- 2) insan və vətəndaşın şəxsi hüquq və azadlıqlarının pozulması;
- 3) insan və vətəndaşın siyasi hüquq və azadlıqlarının pozulması;
- 4) insan və vətəndaşın sosial-iqtisadi hüquq və azadlıqlarının pozulması;
- 5) dövlət və yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən qanunun ciddi qədimə pozulması və s.

[31, s.237-238]. Bu təsnifat göstərir ki, konstitusiyaya məsuliyyəti dövlətin konstitusiyaya sisteminin və konstitusiyada təsbit edilmiş insan və vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının pozulması nəticəsində yaranır. Fikrimizcə, konstitusion-hüquqi məsuliyyətin xüsusi növ kimi fərqlənməsinin əsas səbəbi bu məsuliyyəti daşıyan subyektlər dairəsinin dövlət hakimiyyəti və dövlət idarəetmə səlahiyyətinə malik olmasıdır. Hüquq ədəbiyyatının təhlili göstərir ki, konstitusion-hüquqi məsuliyyətin elmi konsepsiyasına dair fikirlər birmənalı deyildir [23, s.22-25; 24; 26, s.215; 28, s.281].

Prof. Ə.H.Rzayev fikrinə, məsuliyyət siyasi, mənəvi, hüquqi və konstitusiyaya məsuliyyətin bölünür. Məsuliyyətin tərkibinə: məsuliyyətin ilkin şərti, onun predmeti, məzmunu daxildir. Məsuliyyətin zəruri elementlərindən biri onun həmişə nəyəsə cavab verməsini əks etdirən məsuliyyətin predmetidir. Bu baxımdan hüquqi məsuliyyət - hüquq pozuntularına yol verilməsinə görə; siyasi məsuliyyət - müəyyən olunmuş siyasi məqsəddən, proqramdan və başqa siyasi təlimatlardan kənar çıxmağa görə; mənəvi - əxlaq zidd əmələ görə cəlb olunur [9, s.365-366]. Konstitusion məsuliyyət hüquqi məsuliyyətin digər növlərinin inkişafı və formalaşması üçün əsas bazisdir [27, s.52]. Konstitusion-hüquqi məsuliyyətə hüquqi məsuliyyətin digər növləri kimi, konstitusiyaya hüquq normalarını pozduğuna görə hüquq pozan üçün mənfəi nəticələr doğuran təbii elementləri mənsubdur. Bu təbii həmişə dövlət-hakimiyyət məcburetmə təbiətinə malikdir [30, s.12].

A.A.Kondraşev yazır ki, məsuliyyət institutu konstitusion hüquqda hüquqi mahiyyətinə görə iki müxtəlif toraqlara malikdir: "hüquq pozulmalarına görə məsuliyyət və siyasi məsuliyyət" [23, s.22-25]. İ.A.Kravets konstitusiyaya hüquqda "siyasi məsuliyyət" termini ilə yanaşı "hüquqi məsuliyyət" terminindən də istifadə etməyi təklif edir. Müəllifin fikrinə, onlar müxtəlif təbiətə, məqsədlərə, əsaslara və həyata keçirilmə qaydasına malikdirlər [25, s.404]. Bəzi müəlliflər isə hesab edirlər ki, konstitusion-hüquqi məsuliyyət hüquqi məsuliyyətin, siyasi məsuliyyət isə sosial məsuliyyətin müstəqil növüdür. Hüquqi məsuliyyət sosial məsuliyyətə aid olduğuna görə, onun siyasi məsuliyyətlə həm ümumi, həm fərqli cəhətlərini qeyd etmək

olar. Prof. A.M.Qasimovun fikrinə, sosial məsuliyyət sosial əlaqə və münasibətlərin ayrı-ayrı subyektlərinin davranışının ictimai-zərərli (anti-sosial) kimi tanınmasından (qiymətləndirilməsindən) və onlara fəal müqavimət göstərməsindən, yəni sosial kənar çıxan davranışlı şəxslərə qarşı onların iradə və istəklərinin əleyhinə olaraq ictimai qaydanı (hüquq qaydasını) müəfiyə etmək və ictimai münasibətlər sisteminin normal fəaliyyətini təmin etmək məqsədi ilə xüsusi sanksiyalarını - cəza tədbirlərini tətbiqindən ibarət olan cəmiyyətin (dövlətin) məqsədyönlü fəaliyyətidir [5, s.75].

N.V.Vitrukun fikrinə, konstitusion-hüquqi məsuliyyət anlayışı hüquqi məsuliyyətin müstəqil növü kimi yalnız konstitusiyaya hüququn pozulmasına görə tətbiq edilə bilər. Konstitusion-hüquqi məsuliyyətin əsası konstitusion-hüquqi normaların (konstitusion-hüquqi delikt) pozulması, yəni, "konstitusiyada və konstitusiyaya hüququn digər mənbələrində olan göstərişlərin, təyinatların icra edilməməsidir" [17, s.199]. Müəllif haqlı olaraq Konstitusiyanın mühafizəsinin əsas tərkib elementi kimi konstitusion-hüquqi məsuliyyəti seçir. Fikrimizcə, bu yanaşma ilk növbədə xalqın iradəsinin ifadəsi olan Konstitusiyanın normalarının pozulmasına görə konstitusion-hüquqi məsuliyyəti özündə ehtiva edir. N.V.Vitrukun fikrinə, məcburi qaydada tətbiq olunan konstitusion məsuliyyət tədbirləri "bərpaedici-kompensasiya və cərimə xarakterli tədbirlərə" təsnif olunurlar [17, s.205]. Fikrimizcə, bu mülahizələr məhz dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyətinin özündə ifadə edən amillərin əsasını təşkil edir. A.M.Boqoleyko Belarus Respublikasının təmsilində yazır: konstitusion-hüquqi məsuliyyət hüquqi məsuliyyətin müstəqil bir növü olaraq tanınsa, konstitusion-hüquqi məsuliyyətin, habelə hüquqi məsuliyyətin digər növlərinin faktiki və normativ əsaslara malik olduğunu sübut etmək; hüquq pozuntusunun obyektiv, obyektiv tərəfinin, subyektivinin və subyektiv tərəfinin meyarlarını müəyyənləşdirmək; Belarus Respublikasının qanunvericiliyində konstitusion-hüquqi məsuliyyətin möhkəmləndirilməsi hallarını nəzərdən keçirmək lazımdır [14, s.43].

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 80-ci maddəsi ("Məsuliyyət") ilə məsuliyyətin ümumi prinsipləri aşağıdakı kimi müəy-

yən edilmişdir: "Konstitusiyanın və qanunların pozulması, o cümlədən Konstitusiyada və qanunlarda nəzərdə tutulan hüquqlardan sui-istifadə və ya vəzifələrin yerinə yetirilməməsi qanunla müəyyən edilən məsuliyyətə səbəb olur" [1]. Bu normalar dövlət qulluqçularının hüquqi məsuliyyətinin konstitusion əsaslarının ümumi prinsiplərini müəyyən edir. Fikrimizcə, dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyəti dedikdə, onların xalq qarşısında daşdığı sosial, siyasi, hüquqi və mənəvi məsuliyyətin kompleks başa düşülür. Nəzərə almaq lazımdır ki, dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsində birbaşa iştirak edən hər bir vətəndaş dövlət və xalq qarşısında ilk növbədə konstitusion-hüquqi məsuliyyət daşıyır [6, s.157].

Dövlət qulluğu haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun 2-ci maddəsində [3] dövlət qulluğuna verilmis anlayışın məzmunundan və dövlət qulluğu hüquq münasibətlərinin subyektlərinin əhatə dairəsindən aydın görünür ki, dövlət qulluğu sahəsində yaranan hüquq münasibətləri ilk növbədə konstitusion-hüquqi xarakterə malikdir. Dövlət qulluqçuların Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və digər qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq dövlətin məqsədlərinə və funksiyalarına həyata keçirilməsi sahəsində yol verdikləri hər bir hüquqpozuntusuna görə konstitusion-hüquqi məsuliyyət daşıyırlar.

Fikrimizcə, dövlət vəzifəli şəxslərin - dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyətdə cəlb edilməsi üçün əsas amillərdən biri onun ibarətdir ki, həmin əmələ görə konstitusiyaya ilə birbaşa hüquqi məsuliyyət nəzərdə tutulmuş olsun. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 68-ci maddəsinin ("Özbaşınalıqdan müdafiə və vicdanlı davranış hüququ") 4-cü hissəsində deyilir ki, "Dövlət, dövlət qulluqçuları ilə birlikdə, dövlət qulluqçularının qanuna zidd hərəkətləri və hərəkətsizliyi nəticəsində insan hüquq və azadlıqlarına dəymiş ziyan görə və onların təminatının pozulmasına görə mülki məsuliyyət daşıyır" [1].

Konstitusion-hüquqi məsuliyyət mahiyyətinə görə siyasi, hüquqi və mənəvi məzmununa malikdir. Lakin, bu amil konstitusion-hüquqi məsuliyyətin müəyyən edilməsi üçün həlledici hesab edilmir. Bununla yanaşı ədəbiyyatda düzün olaraq qeyd edilir ki, məsuliyyətin əsas növlərindən olan siyasi və mənəvi məsuliyyət

müasir dövrdə olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir [9, s.366]. Prof. Ə.H.Rzayev yazır ki, siyasi məsuliyyət keçmiş sovet ittifaqında tək partiya sistem olduğu üçün partiya üzvlərinin məsuliyyəti onların tutduğu vəzifəyə uyğun olaraq partiya nizamnaməsi ilə tənzimlənirdi. Nomenklaturaya daxil olan rəhbər işçilərin partiya və dövlət intizamını pozduqlarına qarşı ciddi tədbir görülür, bəzən isə ona siyasi etimadsızlıq göstərilirdi. Çox partiya sistemdə siyasi vəzifə tutan rəhbər işçilərin əksəriyyəti heç bir partiyayə mənsub olmadığından onları qulluq fəaliyyətinə görə partiya məsuliyyətinə cəlb etmək mümkün olmur [9, s.366].

Göründüyü kimi bu tip məsuliyyətin əsası kimi onun siyasi xarakter daşması çıxış edir. Siyasi məsuliyyət müxtəlif statuslu və xalqıya vəzifəli dövlət vəzifəli şəxslərin və, cəmiyyət, dövlət, dövlət hakimiyyəti orqanları qarşısında yaranır və ona edilmiş etibarı itirilməsi nəticəsində özünü bürəzə verir. Fikrimizcə, müasir qanunvericilik baxımından demək olar ki, siyasi məsuliyyət dövlətin konstitusiyaya ilə müəyyən edilmiş siyasi məqsədlərinə və funksiyalarına icraçı olan dövlət vəzifəli şəxslərin konstitusiyaya zidd hərəkətinin və ya hərəkətsizliyinin nəticəsində yaranır. Məhiyyət etibarı ilə siyasi məsuliyyət konstitusion xarakteri ilə diqqəti cəlb edir və konstitusion məsuliyyətin tərkib hissəsi kimi çıxış edir. N.M.Kolosova yazır ki, siyasi məsuliyyət - hakimiyyətin cəmiyyət qarşısında öz üzünə götürdüyü öhdəliklərin, vədlərin və proqramların icrasına görə məsuliyyət olaraq, işlərə görə daimi hesabat, öz səhvlərinin etirafı və onların fəal təşvihi, düzəlişdir [22, s.16]. Bu mövqedən görünür ki, konstitusion-hüquqi məsuliyyət qarışıq və heç də hər zaman hüquqi olmayan xarakterə malikdir. Müəyyən mənada M.C.Basiyev və A.M.Saliyev fikirləri ilə razılaşmaq olar. Müəlliflər hesab edirlər ki, "... hüquqi və siyasi məsuliyyət arasında sərhəd bir qədər yayılmış şəkildə mövcuddur" [13, s.31]. Eyni zamanda elmi dövrüyyədə konstitusion məsuliyyətin siyasi və siyasi məsuliyyətlə əlaqəsi qeyd olunur [20, s.1-8]. Bu meyarlar əsasında hüquq pozuntusunun mövcud olmasının və ya mövcud olmamasının müəyyən edilməsinin mümkünlüyü haqqında fikirlə razılaşmaq olar. "Qanunsuz əməlləri" siyasi məsuliyyətə və konstitusion-

hüquqi məsuliyyətə bölmək olar. N.İ.Yaroşenkonun fikrinə, konstitusion-hüquqi məsuliyyəti tənzimləyən mövcud qanunvericiliyin mühüm çatışmazlığı konstitusion deliktin obyektiv tərəfinin qeyri-müəyyən şəkildə formalaşdırılmasıdır [35, s.105].

Dövlət qulluqçularının konstitusiyaya məsuliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi dövlətlərin hüquq sistemlərinin xüsusiyyətləri, konstitusiyaya adətli, məhkəmə təcrübəsi və milli ənənələrinin xüsusi çəkisi ilə formaları. Fikrimizcə, konstitusion-hüquqi məsuliyyət institutunun strukturunda sosial, siyasi, mənəvi və hüquqi ünsürlər arasında daqiq diferensiasiya aparmaq mümkün deyildir. Bu amil belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyəti yaranmasının əsasları, reallaşmasının formaları və subyektlərinin dairəsinin spesifikasiyi ilə şərtlənir və özünəməxsus xarakterə malikdir [7, s.214]. Dövlət hakimiyyəti səlahiyyətli vəzifəli şəxslərin və dövlət orqanlarının konstitusion-hüquqi məsuliyyətinə dair normativ müddəalar Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının konkret maddələrində təsbit edilə bilər. Konstitusiyada təsbit edilmiş bir sıra normalar dövlət hakimiyyəti bölgüsündə yer tutmuş, ən yüksək statusa malik dövlət vəzifəli şəxslərin və dövlət orqanlarının konstitusion-hüquqi məsuliyyətini və onun həlli qaydasını müəyyən edir. Bu normalara: Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi deputatlığından məhrum etmə və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatlarının səlahiyyətlərinin itirilməsi (maddə 89), Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin təqdimatına əsasən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin impiçment qaydasında vəzifədən konarlaşdırılması; Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqdimatına əsasən hakimlərin vəzifədən konarlaşdırılması (maddə 95), Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin buraxılması (maddə 98¹), Azərbaycan Respublikası Prezidentinin vəzifədən konarlaşdırılması (maddə 107) [1] kimi müddəaları aid etmək olar. Konstitusion müddəaların təhlili və dövlətlərin konstitusiyaya təcrübəsi göstərir ki, dövlət qulluğu sistemində konstitusion-hüquqi məsuliyyət həm şəxsi (dövlət başçısının, deputatların), həm də kollegial (Nazirlər Kabinetinin istefası, Milli Məclisin buraxılması) xarakter daşıyır.

N.M.Kolosova apardığı təhlillərin nəticəsi olaraq belə nəticəyə gəlir ki, ... "özünəməxsus konstitusion məəcəllə" kimi konstitusion-hüquqi məsuliyyət haqqında xüsusi qanun hazırlanması və qəbul edilməsi məsələsi meydana çıxmışdır [21, s.87]. Dövlətdə müəyyən olunmuş idarəetmə forması hakimiyyətin ayrılmaz prinsipinin həyata keçirilməsinə, ictimai vəzifə tutan şəxslərin formalaşdırılması qaydasına, səlahiyyətlərinə və konstitusion-hüquqi məsuliyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir [11, s.24]. Müəlliflərlə razılaşmaqla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, bu tip normativ hüquqi aktın əsas məqsədi hüquqi məsuliyyətin digər növlərində olduğu kimi konstitusion-hüquqi məsuliyyətə dair normaların, o cümlədən, dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyətinə dair normaların konkretləşdirilməsində, tətbiqi üsullarının və metodlarının müəyyən edilməsində ibarət olmalıdır.

Nəticə. Aparılmış elmi təhlillərin nəticəsi olaraq aşağıdakıları ifadə etmək olar. Konstitusion-hüquqi məsuliyyətin daha çox mövcud olduğu və təzahür etdiyi əsas sahələrdən biri dövlət qulluğu sistemidir. Konstitusion-hüquqi məsuliyyətin dövlət qulluğu sistemində tətbiqini demokratik cəmiyyətin, hüquqi dövlətin müasir inkişaf mərhələsi, dövlət hakimiyyətinin islahatı, o cümlədən dövlət qulluğu hüquq institutunun təşəkkülü və inkişaf prosesində irəli gələn, mühüm əhəmiyyət kəsb edən bir sıra həlli zəruri olan problemlərlə əlaqələndirmək olar.

Dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyətinin tərkib elementlərini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyətinin mahiyyəti özündə dövlət qulluğu hüquq münasibətlərinin iştirakçıları tərəfindən konstitusion normaların pozulması nəticəsində törədilmiş hüquq pozuntusuna görə şəxsə qarşı konstitusion tələblərin həyata keçirilməsi sahəsində yaranan hüquq münasibətlərinə ehtiva edir;

- dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyətini - konstitusiyaya hüquq normalarının yerinə yetirilməməsi və ya pozulması nəticəsində yaranan hüquq pozuntusuna görə dövlət məcburetə tədbirlərinin tətbiqi və ya hüquq pozuntusunun bərpası üçün müəyyən nəticələndirmək olar;

rin alınmasına yönələn ehtiyac kimi qiymətləndirmək olar;

- dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyəti – dövlət qulluğu hüquq münasibətlərinin subyektlərinin davranışlarına qarşı konstitusiyaya hüquq normalarında təsbit edilmiş sanksiyaların tətbiqi ilə ifadə edilən, həmin subyektlərin öz vəzifələrini pozduqları halda dövlətin onlara qarşı cavab tədbiri formasıdır;

- dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyəti özündə hüquqi və siyasi məsuliyyətin əlamətlərini qeyri-dəqiq formada ifadə edir, müəyyən siyasi vəziyyətlərin aradan qaldırılmasına yönəldilmiş təşkilatı və nüfuzlu tədbirləri əks etdirir;

- dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyəti - hüquqi məsuliyyətin nisbətən yeni institutudur, bu hüquqi təsisatın mövcudluğu qismən konstitusiyaya hüquq normalarında, daha çox isə konstitusiyaya hüquqi doktrində və məhkəmə təcrübəsində ifadə edilir. Müasir konstitusiyaya qanunvericiliyinin əsas vəzifəsi bu institutun hüquqi və siyasi komponentlərini inkişaf etdirməkdən və konstitusion-hüquqi məsuliyyətdə optimal birləşdirməkdən ibarətdir;

- dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyəti özünəməxsus imtiyazlı xarakterə malikdir. Bunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, hüquqpozuntusa törətmiş şəxs (orqan) konstitusion-hüquqi məsuliyyətə cəlb edilməsi haqqında dövlət səlahiyyətli şəxs (orqan) qərar qəbul etmək qabiliyyətinə malikdir;

- dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyəti onların hüquqi statusu ilə bilavasitə bağlıdır. Onların konstitusion-hüquqi məsuliyyəti konstitusiyaya hüquqpozuntusunun tərkib elementləri mövcud olduqda yaranır. Burada obyekt, subyekt və qanunvericiliklə tənzimlənən və qorunan konstitusiyaya hüquq münasibətlərinə qarşı hüquqəzidd davranış və mənfi təsirlər arasında səbəbli əlaqə mövcuddur. Konstitusion-hüquqi məsuliyyətin siyasi məsuliyyətdən fərqli xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, konstitusion-hüquqi məsuliyyət mövcud qanunvericiliyin pozulduğu xüsusi hallarda məhkəmə qaydasında əmələ gəlir. Siyasi məsuliyyət isə siyasi və sosial vəziyyətlə və məqsəduyğunluqla müəyyənləşdirilir, ciddi məsuliyyət şərtləri və prosedur qaydalar olmadan əmələ gəlir;

- dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyətinin məqsədi konstitusiyaya qaydaların təmin etməkdən, qanunun aliliyinə riayət etməkdən, onun pozulmasını və konstitusiyaya hüquqi normaları pozan hərəkətlərə (qərarlara) görə vəzifəli şəxsləri ədalətli itiham etməkdən ibarətdir;

- konstitusion normaların hüquqi statusuna dair normativ və elmi müddəalar belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, xalqın qəbul etdiyi konstitusiyaların normalarına riayət etmək, onların icrasını səmərəli yerinə yetirmək dövlət vəzifəli şəxslərin - dövlət qulluqçularının əsas vəzifəsi borcu olduğuna görə, həmin öhdəliklərin pozulması ilk növbədə onların konstitusion-hüquqi məsuliyyətini şərtləndirir;

- konstitusion hüquq pozuntuları əsasında dövlət vəzifəli şəxslərin - dövlət qulluqçularının konstitusion normalara zidd fəaliyyətinin nəticəsində törənir. Dövlət qulluqçularının tərəfindən konstitusion-hüquqi normaların pozulması onların konstitusion-hüquqi məsuliyyətinin yaranmasına səbəb olur;

- dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyəti dedikdə, onların xalq qarşısında daşdığı sosial, siyasi, hüquqi və mənəvi məsuliyyətin kompleks bəzə düşürlər. Nəzərə almaq lazımdır ki, dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsində birbaşa iştirak edən hər bir vətəndaş dövlət və xalq qarşısında ilk növbədə konstitusion-hüquqi məsuliyyət daşıyır.

- nəzəri müddəalar belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, dövlət vəzifəli şəxslərin - dövlət qulluqçularının konstitusion-hüquqi məsuliyyəti sosial, siyasi, hüquqi və mənəvi məsuliyyətin kompleks kimi çıxış edir;

- siyasi məsuliyyət müxtəlif statuslu və səlahiyyətli həddi dövlət vəzifəli şəxslərin xalq, cəmiyyət, dövlət, dövlət hakimiyyəti orqanları qarşısında yaranır və ona edilmiş etibarın itirilməsi nəticəsində özünü büruzə verir. Fikrimizcə, müasir qanunvericilik baxımından demək olar ki, siyasi məsuliyyət dövlətin konstitusiyaya ilə müəyyən edilmiş siyasi məqsədlərinin və funksiyalarının icraçısı olan dövlət vəzifəli şəxslərin konstitusiyaya zidd hərəkətinin və ya hərəkətsizliyinin nəticəsində yaranır. Mahiyyət etibarən ilə siyasi məsuliyyət konstitusion xarakterli ilə diqqətə cəlb edir və konstitusion məsuliyyətin tərkib hissəsi kimi çıxış edir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Hüquq Yayın Evi, 2016, 92 s.
2. Cəfərov İ.M. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının şərhli. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2010, 724 s.
3. Dövlət qulluğu haqqında Azərbaycan Respublikasının 21 iyul 2000-ci il tarixli 926-IQ nömrəli Qanunu / Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2001, №01, maddə 1
4. Əsgərov Z.A. Konstitusiya hüququ. Dərslük. Bakı: Bakı Universiteti, 2011, 760 s.
5. Qasımov A.M. Dövlət qulluğu Respublikasının əmək hüququnda qarşılıqlı maddi məsuliyyət. Bakı: Bakı Universiteti, 2002, 312 s.
6. Məmmədov O.C. Dövlət qulluğu sistemində korrupsiyaya qarşı mübarizənin hüquqi təminatları. Dərs vəsaiti. Bakı: Elm və təhsil, 2018, 180 s.
7. Məmmədov O.C. Dövlət qulluqçularının konstitusional-hüquqi məsuliyyətinin bəzi xüsusiyyətləri // M.N.Ələsgərovun anadan olmasının 90 ilyinə həsr edilmiş "Azərbaycanda hüquq elminin müasir inkişaf istiqamətləri və tendensiyaları" mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları (Bakı, 02-03.10.2018). Bakı: Bakı Universiteti, 2018, s.212-216
8. Nəziyev F.T. Konstitusiya hüququ. Müəhazirə mətnləri. Dərs vəsaiti. Bakı: Qanun, 2014, 240 s.
9. Rzayev Ə.İ. Dövlət qulluğunun hüquqi əsasları. Bakı: Elm, 2011, 480 s.
10. Süleymanov S.A. Konstitusiya hüququ. Dərs vəsaiti. Bakı: Mütərcim, 2014, 504 s.
11. Алжеев И.А., Болдырева Е.В., Камеева Е.Н., Чепунов О.И., Чепуев А.В. Конституционная ответственность лиц, занимающих государственные должности: российский и зарубежный опыт. М.: 2015, 65 с.
12. Агжапова Ж.С. Конституционная ответственность в Российской Федерации и Республике Казахстан: сравнительно-правовой анализ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Челябинск, 2007, 194 с.
13. Басиев М.С., Цалиев А.М. Конституционно-правовая ответственность: современное состояние и проблемы совершенствования. М.: Владикавказ: Изд. полиграф. предприятие им. В.Г.Асиева, 2009, 172 с.
14. Боголейко А.М. К вопросу об основных конституционно-правовой ответственности // Юстиция Беларуси, 2011, №9, с.42-45
15. Боголейко А.М. Конституционно-правовая ответственность (по законодательству Республики Беларусь): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Минск, 2012, 180 с.
16. Буравлев Ю.М. Виды юридической ответственности в системе государственной службы. Монография. М.: Юрист, 2008, 154 с.
17. Витрук Н.В. Верность Конституции. Монография. М.: РАП, 2008, 272 с.
18. Жакаева Л.С. Конституционно-правовая ответственность в законодательстве Республики Казахстан // Конституционно-правовая ответственность: проблемы России, опыт зарубежных стран: Сб. ст. М., 2001, с.405-410
19. Катков Д.Б., Корчяк Е.В. Конституционное право России: Учебное пособие. М.: Юриспруденция, 1999, 288 с.
20. Клеандров М.И. Конституционная ответственность судьи – дело послезавтрашнего дня? // Журнал конституционного правосудия. 2012, №2, с.1-8
21. Колосова Н.М. Конституционная ответственность - самостоятельный вид юридической ответственности // Государство и право, 1997, №2, с.86-91
22. Колосова Н.М. Конституционная ответственность в Российской Федерации: ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации. Монография. М.: Городец, 2000, 192 с.
23. Кондрашев А.А. Позитивная ответственность органов государственной власти в конституционном законодательстве Российской Федерации // Конституционное и муниципальное право, 2006, №4, с.22-25
24. Кондрашев А.А. Теория конституционно-правовой ответственности в Российской Федерации. Монография. Москва: Московского университета, 2011, 472 с.
25. Кравец И.А. Российский конституционализм: проблемы становления, разви-

тия и осуществления. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004, 675 с.

26. Липинский Д.А. Проблемы юридической ответственности. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004, 409 с.

27. Липинский Д.А. Специально-юридические функции конституционной ответственности // Russian journal of legal studies, 2015, №4(5), с.51-61

28. Лунин В.О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002, 687 с.

29. Морозова Л.А. Проблемы правовой ответственности государства, его органов и служащих: (Начало) //Круглый стол // Государство и право, 2000, №3, с.20-36

30. Муруяно И. Особенности конституционной ответственности как вид юридической ответственности // Закон и жизнь, 2010, №12, с.11-16

31. Общая теория государства и права: учебник / под ред. С.Ю.Наумова, А.С.Мордоча, Т.В.Касасовой. Саратов: Саратовский социально-экономический институт (филиал) РЭУ им. Г.В.Плеханова. 2018, 392 с.

32. Проблемы теории государства и права: Учебник / Под ред. В.М.Сырых. М.: Эксмо, 2008, 528 с.

33. Шон Д.Т. Конституционная ответственность // Государство и право, 1995, №7, с.35-43

34. Шульженко Ю.Л. О понятии "правовая охрана Конституции" // Государство и право, 2002, №7, с.5-12

35. Ярошенко П.И. Основания конституционно-правовой ответственности в сфере нормоконтроля // Журнал российского права, 2014, №1, с.101-112

Резюме

Орудж Мамедов

Составные элементы конституционно-правовой ответственности государственных служащих: научно-теоретический и концептуальный подход

В статье анализируются составные элементы конституционно-правовой ответственности государственных служащих. В статье обобщены научно-теоретические положения о становлении конституционно-правовой ответственности государственных служащих, изложены конституционные основы ответственности государственных служащих, дифференцированы составные элементы конституционно-правовой ответственности государственных служащих и выражена современная научно-теоретическая концепция.

В статье показано, что одной из основных областей наибольшего распространения и проявления конституционно-правовой ответственности является система государственной службы. Государственные служащие в соответствии с конституцией несут конституционно-правовую ответственность за правонарушения, совершенные при реализации целей и функций государства. Конституционная ответственность государственного служащего объединяет политические, правовые и моральные аспекты.

Одной из характерных черт привлечения государственных служащих к конституционно-правовой ответственности является предусмотренные непосредственно в конституции правовой ответственности за данное правонарушение.

В конце изложена современная теоретическая концепция, охватывающая вопросы относительно составных элементов конституционно-правовой ответственности государственного служащего.

Ключевые слова: государственная служба, государственный служащий, конституционно-правовая ответственность

Summary

Oruj Mammadov

Components of the civil servants' constitutional-legal responsibility: scientific-theoretic and conceptual approach

In the article, components of the civil servants' constitutional-legal responsibility are analyzed. In the article, progress of the civil servants' constitutional-legal responsibility is generalized, constitutional basis of civil servants' responsibility is commented, the features characterized components of the civil servants' constitutional-legal responsibility are differentiated and its modern, scientific-theoretic conception is indicated.

It is showed from the article, the one of the main areas where constitutional-legal responsibility exists is the civil service system. Civil servants are subject to constitutional-legal responsibility for the offense while they carry out the purposes and function of the state according to the Constitution. The civil servants' constitutional-legal responsibility combines political, legal and moral aspects.

One of the characteristic features for involvement of civil servants into constitutional-legal proceedings is showing of the legal responsibility in the Constitution.

Finally, modern-theoretic conception that covers the issues about the components of the civil servants' constitutional-legal responsibility is indicated.

Keywords: *civil service, civil servant, constitutional-legal responsibility*